
1. WPROWADZENIE DO BADAŃ NAD STOSOWANIEM KONWENCJI DOTYCZĄCEJ CYWILNYCH ASPEKTÓW UPROWADZENIA DZIECKA ZA GRANICĘ W POLSKICH SĄDACH

1.1. UWAGI OGÓLNE

Naruszenia wzajemnych uprawnień przysługujących dorosłym i małoletnim potencjalnie mogą mieć i często mają różnego rodzaju krótko- i długoterminowe skutki w sferze psychiki, zdrowia, sytuacji prawnej, ekonomicznej czy wychowawczej poszczególnych osób, których dotyczą. Sytuacja może komplikować się dodatkowo, gdy w relacjach rodzinnych występuje element narodowościowy, etniczny lub transgraniczny¹. Rosnąca liczba rozpadających się rodzin oraz ułatwione przez liberalizację zasad podróżowania bezprawne zatrzymanie dzieci za granicą od dawna naznaczają egzystencję wielu małoletnich i ich rodzin. To samo dotyczy sytuacji, gdy wywóz małoletniego do innego państwa nastąpił z naruszeniem uprawnień osoby / osób / instytucji pozostających w państwie, w którym dotychczas znajdowało się centrum życiowe dziecka. Wpływ takiego wydarzenia na sytuację prawną zainteresowanych osób, na rozwój dziecka, jak i na całokształt relacji rodzinnych jest zazwyczaj olbrzymi².

¹ Zob. szerzej na ten temat: S. Kozak, *Patologia eurosieroctwa w Polsce. Skutki migracji zarobkowej dla dzieci i ich rodzin*, Warszawa 2010, s. 115 i nast.; W. Danilewicz, *Rodzina ponad granicami. Transnarodowe doświadczenia wspólnoty rodzinnej*, Białystok 2010; S. Trusz, M. Kwiecień, *Společne pětno eurosieroctwa*, Warszawa 2012.

² M. Freeman, *Parental Child Abduction: The Long-Term Effects*, London 2014, <http://www.famlawandpractice.com/researchers/research.htm> [dostęp: 12.09.2020]; A. Dyer, *Actes et documents de la Quatorzième session 6 au 25 octobre 1980*, T. III, *Enlèvement d'enfants / Child Abductions*, Hague 1982, s. 21–25.

Niektórym prawnym kwestiom zjawiska wywiezienia lub zatrzymania dziecka poza granicami państwa miejsca jego zwykłego³ pobytu poświęcono konwencję dotyczącą cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę⁴ przyjętą przez Haską Konferencję Prawa Prywatnego Międzynarodowego⁵. W uchwalonym w 1980 r. traktacie zawarto rozwiązania mające na celu zapewnienie powrotu małoletniego do państwa miejsca jego zwykłego pobytu, gdy znalazł się on za granicą z naruszeniem praw zarówno swoich, jak i osób dorosłych, którym przysługuje prawo do pieczy nad danym dzieckiem lub prawo do jego odwiedzin.

Konwencja haska z 1980 r., a zwłaszcza jej stosowanie, w Polsce od lat budzi skrajne emocje, a na jej temat wyraża się różne opinie. Wypowiedzi dotyczące tego aktu prawnego (zwłaszcza te negatywne) pojawiają się w mediach od dawna i stosunkowo często w porównaniu do innych umów międzynarodowych, których Rzeczpospolita Polska jest stroną, a bywa, że formułowane są także w polskim Sejmie⁶. Umowa ta jako element naszego systemu prawnego spotyka się jednak także z pozytywnymi ocenami, płynącymi zwłaszcza ze strony części profesjonalistów⁷.

Dlaczego tyle lat po wejściu w życie w Polsce traktat ten wzbudza tyle kontrowersji? Powyższe pytanie było inspiracją do zainteresowania się tą tematyką i ostatecznie doprowadziło do podjęcia badań, których rezultaty prezentowane są w niniejszej publikacji.

Podstawowym założeniem konwencji haskiej o cywilnych aspektach uprowadzenia dziecka za granicę jest przeświadczenie o tym, że w przypadku bezprawnego

³ W niniejszym opracowaniu przyjęto jeden termin: „miejsce zwykłego pobytu”, mimo że w oficjalnych tłumaczeniach niektórych dokumentów przywoływanych w opracowaniu zamiast „zwykły” użyto słowa „stały”. Szerzej: O. Bobrzyńska, *Zwykły pobyt jako podstawa łącznika normy kolizyjnej prawa prywatnego międzynarodowego, rozprawa doktorska przygotowana pod kierunkiem prof. dr. hab. Andrzeja Mączyńskiego*, Kraków 2018 (manuskrypt wykorzystany za zgodą autorki) oraz O. Bobrzyńska, P. Mostowik, *Zwykły pobyt dziecka jako podstawa jurysdykcji krajowej oraz łącznik kolizyjny*, „Acta Iuris Stetinensis” 2014, nr 821 (6), s. 509–550.

⁴ Rzeczpospolita Polska przystąpiła do tej konwencji w dniu 6 lipca 1992 r., a traktat wszedł w życie 1 listopada 1992 r. Tekst konwencji został ogłoszony w Dz.U. z 1995 r. nr 108, poz. 528 i sprostowany 12.10.1999 r., Dz. U z 1999 r. nr 93, poz. 1085.

⁵ Dalej także jako Konferencja Haska albo Konferencja.

⁶ Por. wypowiedź posła K. Lipca na 63. posiedzeniu Sejmu VI Kadencji, w dniu 18.03.2010 r. w trakcie debaty nad informacją rządu na temat stosowania Konwencji o Prawach Dziecka, zob. *Sprawozdanie Stenograficzne z 63. Posiedzenia Sejmu Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 18 marca 2010 r.*, s. 198, https://www.63_b_ksiazka.indb [dostęp: 1.02.2019].

⁷ Por. np. S. Jastrzemska, *Konwencja haska dotycząca cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę – jeden z najbardziej skutecznych instrumentów prawa rodzinnego*, „Rodzina i Prawo” 2014, nr 29, s. 54–61.

zatrzymania lub uprowadzenia małoletni powinien jak najszybciej wrócić do państwa miejsca jego zwykłego pobytu. To organy państwowe najbliższe związane ze środowiskiem, w którym dotąd wzrastało dziecko, są w pierwszej kolejności właściwe do rozstrzygnięcia sporów rodzinnych dotyczących praw jego i jego rodziców lub opiekunów prawnych⁸.

W celu zagwarantowania niezwłocznego powrotu dziecka oraz przywrócenia możliwości realizacji naruszonych praw osobom, którym przysługuje prawo do pieczy / prawo do odwiedzin, konwencja przewiduje tworzenie systemu rozpatrywania wniosków o zarządzenie powrotu dziecka do państwa, w którym do momentu zatrzymania / wywiezienia za granicę miało ono miejsce zwykłego pobytu. Zapewnienie powrotu dziecka, a także ochrony praw dorosłych do pieczy i kontaktu w formie odwiedzin, są ściśle ze sobą powiązаныmi podstawowymi celami tej umowy międzynarodowej.

Konwencja reguluje podstawy i ramy współpracy organów państwowych (tzw. organów centralnych) powołanych do realizacji wskazanych w niej zadań, kilka podstawowych zasad procedowania w sprawach wniosków o wydanie dziecka do państwa jego dotychczasowego miejsca pobytu oraz przesłanki, których zaistnienie ma wpływ na przyjęcie bądź oddalenie wniosku o powrót lub o umożliwienie odwiedzin małoletniego.

W traktacie określono zaledwie kilka przesłanek, których spełnienie powinno skutkować powrotem dziecka do państwa jego zwykłego pobytu i kilka, których zaistnienie może uzasadniać odmowę nakazania powrotu dziecka. Jednocześnie umowa ta pozostawia państwom–stronom swobodę w wielu kwestiach szczegółowych, związanych zwłaszcza z organizacją i funkcjonowaniem wewnątrzpaństwowego systemu rozpatrywania wniosków kierowanych na jej podstawie. Dzięki temu każde państwo tworzy w tym zakresie własną procedurę.

Postępowanie w trybie konwencji haskiej z 1980 r. jest prowadzone przez sąd państwa, do którego dziecko zostało uprowadzone lub w którym zostało bezprawnie zatrzymane. Sądowi temu nie przysługuje kompetencja merytorycznego rozstrzygnięcia ani w sprawach pieczy, ani odwiedzin (art. 16 KoH). Jego zadaniem jest zarządzenie wydania i powrotu dziecka lub zezwolenie na jego pozostanie w państwie aktualnego pobytu.

Ze względu na swój zakres podmiotowy i przedmiotowy postępowanie haskie ma na celu ochronę relacji rodzinnych małoletniego. Styk różnych systemów prawnych,

⁸ Por. E. Pérez-Vera, Explanatory Report on the 1980 HCCH Child Abduction Convention, pkt 11–15, 19, <https://www.hcch.net/en/publications-and-studies/details4/?pid=2779> [dostęp: 1.02.2019].

konieczność wzięcia pod uwagę jurysdykcji i rozstrzygnięć sądów państw obcych, ograniczony katalog przesłanek umożliwiających odmowę wydania dziecka oraz brak właściwości sądu do orzekania o pieczy nad dzieckiem i kontaktach z nim powodują jednak, że nie jest to typowe postępowanie opiekuńcze. Mimo tego, iż twórcy konwencji za jeden z jej dwóch głównych celów uznali powrót dziecka do państwa miejsca jego zwykłego pobytu, do pierwotnie ukształtowanych stosunków rodzinnych, to dostrzegli także, że realizacja tego zadania nie zawsze jest możliwa, a niekiedy niezgodna z dobrem dziecka⁹.

Tylko niektóre pojęcia istotne z punktu widzenia zakresu oddziaływania konwencji haskiej z 1980 r. zostały przez jej autorów zdefiniowane w tekście traktatu, a definicje te trzeba uznać jedynie za częściowe. Dotyczy to opieki (pieczy) i prawa do odwiedzin (art. 5 KoH)¹⁰. Dokument zawiera także określenie przesłanek pozwalających na ustalenie bezprawności zatrzymania lub wywiezienia dziecka (art. 3 KoH). Pozostałe pojęcia, takie jak na przykład „sytuacja nie do zniesienia”, „ryzyko szkody psychicznej i fizycznej”, „zwykły (stały) pobyt”, celowo pozostawiono interpretacji organów rozstrzygających wnioski o powrót dziecka, by nadać im pewną elastyczność i możliwość zastosowania konwencji w jak największej liczbie stanów faktycznych¹¹ pojawiających się w różnych państwach. Wykładnia postanowień traktatu powinna jednak odbywać się w świetle kontekstu jego celów i zakresu, a więc niezależnie od czasem tak samo brzmiących terminów przyjętych w poszczególnych systemach prawnych państw–stron¹².

Pomimo dążenia do nadania postanowieniom konwencji haskiej z 1980 r. charakteru autonomicznego sposoby ich interpretacji mogą różnić się nieznacznie w poszczególnych państwach. Ekspertki Konferencji Haskiej starają się, między innymi poprzez popularyzowanie wiedzy na temat rozstrzygnięć podejmowanych na jej podstawie, promować harmonizację w tym zakresie¹³. Czuwając nad tym, by różnice w stosowaniu konwencji haskiej z 1980 r. były jak najmniejsze, obserwują oni także mankamenty i luki tego aktu prawnego. Niedoskonałościom tym Haska Konferencja Prawa Prywatnego Międzynarodowego próbuje zaradzić między innymi poprzez

⁹ *Ibidem*, pkt 110 odnośnie do miejsca, do którego dziecko powinno wrócić.

¹⁰ *Ibidem*, pkt 53, 83.

¹¹ *Ibidem*, pkt 67, 69.

¹² *Ibidem*, pkt np. 66; L. Kuziak, *Konwencja dotycząca cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę. Część opisowa*, [w:] J. Ignaczewski (red.), *Władza rodzicielska i kontakty z dzieckiem. Sądowe Komentarze Tematyczne*, Warszawa 2019, s. 363–365; por. postanowienie SN z 1.12.1999 r., I CKN 992/99, OSNC 2000, nr 6, poz. 11.

¹³ Por. L. Kuziak, *Konwencja dotycząca...*, *op. cit.*, s. 363–365.

tworzenie zaleceń o charakterze organizacyjnym i normatywnym. Przykładem tego są przyjmowane przez nią przewodniki dobrych praktyk (ang.: *Guides to good practice*, fr.: *Guides de bonnes pratiques*)¹⁴ zawierające propozycje rozwiązywania poszczególnych problemów związanych ze stosowaniem regulacji traktatowych. Wytyczne te nie są prawnie wiążące¹⁵, ale zastosowanie się do nich może mieć wpływ na stopień realizacji postanowień konwencji, a tym samym na ochronę praw podmiotów, których dotyczy wynik postępowania.

Autonomiczny charakter konwencji haskiej przejawia się także w tym, że jest ona niezależna od innych traktatów dotyczących ochrony małoletnich przyjmowanych zarówno w ramach Konferencji Haskiej, jak i innych organizacji międzynarodowych, bilateralnych i wielostronnych umów, których stronami są jej poszczególne państwa-strony. Jak podkreślali twórcy traktatu, nie wyklucza to jednak konieczności zgodnego współbrzmienia z innymi instrumentami prawa międzynarodowego wiążącego dane państwo–stronę¹⁶.

Przez dziesięciolecia swego istnienia konwencja haska stała się elementem ogólnego standardu¹⁷ ochrony relacji rodzinnych tworzonego w ramach Organizacji Narodów Zjednoczonych¹⁸, Rady Europy¹⁹ i Unii Europejskiej²⁰. Antycypując nieco rozważania zawarte w kolejnych rozdziałach, należy wspomnieć, że akty prawne

¹⁴ Przewodniki dostępne na <https://www.hcch.net/en/publications-and-studies/publications2/guides-to-good-practice> [dostęp: 25.03.2021].

¹⁵ Przez Stałe Biuro Konferencji Haskiej traktowane są jako tzw. *soft law*, por. np. Overview of the findings of the Experts' Group on cross-border recognition and enforcement of agreements in family matters involving children in relation to the development of a normative instrument, Permanent Bureau, in consultation with the Chair of the Experts' Group, Info. Doc. 2 of January 2020, s. 14, pkt 64, <https://assets.hcch.net/docs/3cd99dea-d087-4999-8016-57f738854e90.pdf> [dostęp: 25.03.2021].

¹⁶ Por. E Pérez-Vera, Explanatory Report..., pkt 38–39 i nast.

¹⁷ Na temat pojęcia międzynarodowego standardu z zakresu ochrony praw dziecka por. A.N. Schulz, *Pojęcie międzynarodowego standardu prawnego – refleksje na tle prawa dotyczącego rodziny*, „Studia Prawnicze” 2012, nr 3, s. 25–45.

¹⁸ Por. np. Concluding observations of the Committee on The Rights of The Child: Estonia, CRC/C/15/Add.196, s. 2, pkt 3 lit. f, https://digitallibrary.un.org/record/1311375/files/CRC_C_EST_CO_2-4-EN.pdf?ln=en [dostęp: 21.06.2021].

¹⁹ Por. orzeczenie ETPCz z 12.12.2007 r. w sprawie *Bajrami przeciwko Albanii*, 35853/04, HUDOC.

²⁰ Wprost do konwencji nawiązuje rozporządzenie Rady (WE) nr 2201/2003 z dnia 27 listopada 2003 r. dotyczące jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej, uchylające rozporządzenie (WE) nr 1347/2000, Dz. Urz. L 338 z 23.12.2003 r., s. 1–29 oraz zastępujące je rozporządzenie Rady (UE) 2019/1111 z dnia 25 czerwca 2019 r. w sprawie jurysdykcji, uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich i w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej oraz w sprawie uprowadzenia dziecka za granicę, ST/8214/2019/INIT, Dz. Urz. UE L 178 z 2.07.2019 r., s. 1–115.

dotyczące dzieci interpretowane i stosowane są obecnie w świetle konwencji o prawach dziecka²¹, która stanowi swego rodzaju międzynarodową konstytucję praw małoletnich. Dotyczy to także konwencji haskiej, której przyjęcie o niemal dekadę wyprzedziło uchwalenie konwencji o prawach dziecka przez Zgromadzenie Ogólne Organizacji Narodów Zjednoczonych.

Wykładnia konwencji haskiej jest więc w pewnym zakresie zależna od innych aktów prawa międzynarodowego dotyczących dziecka i jego relacji rodzinnych. Jednak wzorce ochrony tworzone w ramach organizacji międzynarodowych, nawet w odniesieniu do konwencji o prawach dziecka nie są do końca ze sobą spójne, ich krzyżowanie się powoduje czasem dylematy interpretacyjne także w zakresie stosowania konwencji haskiej. Widać to również z perspektywy szerokorozumianego prawa europejskiego. Potencjalna ewolucja zarówno interpretacji, jak i stosowania konwencji w Polsce (także w rozumieniu proceduralnym i formalno-organizacyjnym) w ramach regionalnych mechanizmów ochrony prawnej jest związana z dyrektywami płynącymi przede wszystkim z Unii Europejskiej oraz Rady Europy.

Wśród ponadnarodowych, regionalnych aktów prawnych wiążących Polskę najbliżej tematycznie związanych z konwencją haską wskazać należy Europejską konwencję o uznawaniu i wykonywaniu orzeczeń dotyczących pieczy nad dzieckiem oraz o przywracaniu pieczy nad dzieckiem²², a także unijne rozporządzenie 2201/2003 dotyczące jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej, uchylające rozporządzenie (WE) nr 1347/2000²³.

Nie można pomijać także oceny postępowań haskich w świetle postanowień Europejskiej konwencji o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności z 1950 r.²⁴

²¹ Konwencja o prawach dziecka, przyjęta przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych dnia 20 listopada 1989 r., Dz.U. z 1991 r. Nr 120, poz. 526.

²² Europejska konwencja o uznawaniu i wykonywaniu orzeczeń dotyczących pieczy nad dzieckiem oraz o przywracaniu pieczy nad dzieckiem, sporządzona w Luksemburgu dnia 20 maja 1980 r., Dz.U. z 1996 r. Nr 31, poz. 134 i 135 oraz Dz.U. z 1997 r. Nr 32, poz. 196 – sprostowanie błędów tłumaczeń oświadczenia rządowego.

²³ Rozporządzenie Rady (WE) nr 2201/2003 z dnia 27 listopada 2003 r. dotyczące jurysdykcji oraz uznawania i wykonywania orzeczeń w sprawach małżeńskich oraz w sprawach dotyczących odpowiedzialności rodzicielskiej, uchylającego rozporządzenie (WE) nr 1347/2000, Dz. Urz. UE L 338 z 23.12.2003 r., s. 1–29, wersja w języku polskim: Dz. Urz. UE Wydanie specjalne 2004. Przestrzeń wolności, bezpieczeństwa i sprawiedliwości, T. 19, s. 243–271.

²⁴ Konwencja o ochronie praw człowieka i podstawowych wolności sporządzona w Rzymie dnia 4 listopada 1950 r., zmieniona następnie Protokołami nr 3, 5 i 8 oraz uzupełniona Protokołem nr 2, Dz.U. z 1993 r. Nr 61, poz. 284.

Europejski Trybunał Praw Człowieka wielokrotnie orzekał w sprawach dotyczących konieczności ochrony w tym trybie zarówno praw dziecka, jak i jego rodziców²⁵. Niektóre z jego rozstrzygnięć dotyczą skarg wniesionych z Polski. Orzeczenia te pokazują słabości polskiego systemu przy prowadzeniu spraw konwencyjnych, zwłaszcza w okresie sprzed nowelizacji przepisów z 2018 r.²⁶ Wprowadzone wówczas zmiany miały na celu zapobieganie problemom najczęściej dostrzeganym przez Europejski Trybunał Praw Człowieka w sprawach polskich²⁷. Doprowadziły także do realizacji w Polsce przynajmniej niektórych zaleceń Konferencji Haskiej, która od wielu lat sugerowała reformy trybu procedowania w poszczególnych państwach, a nawet nowelizację samej konwencji²⁸.

Instrumenty prawne przyjmowane w Unii Europejskiej znacząco modyfikują sposób wykładni i stosowania postanowień konwencji haskiej. Ma to znaczenie dla zakresu analizy i interpretacji postanowień konwencji w większości państw unijnych i stało się przedmiotem orzeczeń prejudycjalnych Trybunału Sprawiedliwości UE²⁹.

Wpływ konwencji o prawach dziecka oraz instrumentów regionalnych na prawo wewnętrzne państw-stron/państw członkowskich widoczny jest w stopniowych przemianach postrzegania praw małoletnich, między innymi w zakresie wzmocnienia ich ochrony³⁰. W kontekście zagadnień omawianych w niniejszej pracy zauważyć

²⁵ Np. orzeczenie ETPCz z 13.09.2005 r. w sprawie *H.N. przeciwko Polsce*, 7771/03, HUDOC; orzeczenie ETPCz z 8.01.2008 r. w sprawie *P.P. przeciwko Polsce*, 31679/96, HUDOC; orzeczenie ETPCz z 18.01.2018 r. w sprawie *Oller Kamińska przeciwko Polsce*, 28481/12, HUDOC.

²⁶ Ustawa z dnia 26 stycznia 2018 r. o wykonywaniu niektórych czynności organu centralnego w sprawach rodzinnych z zakresu obrotu prawnego na podstawie prawa Unii Europejskiej i umów międzynarodowych, Dz.U. z 2018 r., poz. 416, dalej jako ustawa z 2018 r.

²⁷ Por. Uzasadnienie projektu ustawy z 2018 r. Rządowy projekt ustawy o wykonywaniu niektórych czynności organu centralnego w sprawach rodzinnych z zakresu obrotu prawnego na podstawie prawa Unii Europejskiej i umów międzynarodowych, Druk sejmowy nr 1827, s. 5.

²⁸ Guide to good practice under the Hague Convention of 25 October 1980 on the Civil Aspects of International Child Abduction, Part I – Central Authority Practice, Hague Conference on Private International Law 2003, <https://www.hcch.net/en/publications-and-studies/details4/?pid=2780> [dostęp: 15.02.2019]; Consultations on the Desirability and Feasibility of a Protocol to the Hague Convention of 25 October 1980 on the Civil Aspects of International Child Abduction A Preliminary Report Drawn up by the Permanent Bureau, Preliminary Document No 7, May 2011, <https://assets.hcch.net/upload/wop/abduct2011pd07e.pdf> [dostęp: 15.02.2019].

²⁹ Por. np. orzeczenie TSUE z 11.07.2008 r., C-195/08, w sprawie *Inga Rinau przeciwko Niemcom*, CURIA; orzeczenie TSUE z 23.12.2009 r., C-403/09 PPU, w sprawie *Jasna Detiček przeciwko Maurizio Sgueglia*, CURIA; orzeczenie TSUE z 28.06.2018, C-512/17 PPU, w sprawie HR, CURIA.

³⁰ Por. zwłaszcza prace Komitetu Praw Dziecka ONZ dotyczące popularyzacji tego typu podejścia, np. komentarz ogólny do art. 12 Konwencji o prawach dziecka ONZ, z 20.07.2009 r., zob. General Comment No. 12 (2009), The right of the child to be heard, CRC/C/GC/12, <https://tbinternet.ohchr>.

to można zwłaszcza w odniesieniu do zasady dobra dziecka i zasady partycypacji w procedurach dotyczących jego losów.

1.2. UZASADNIENIE PODJĘCIA BADAŃ SPRAW HASKICH ROZSTRZYGANÝCH W POLSKICH SĄDACH

Rozpoczęcie prac badawczych wskazanej materii nastąpiło w czasie, gdy w nauce prawa brak było kompleksowej oceny stosowania w Polsce konwencji haskiej z 1980 r. Ministerstwo Sprawiedliwości, działające w imieniu Ministra Sprawiedliwości będącego organem centralnym w rozumieniu konwencji, okresowo przedstawiało analizy statystyczne³¹ przygotowywane w ramach badań nad stosowaniem traktatu prowadzonych przez Konferencję Haską, których wyniki są w większości dostępne³², choć w Polsce niezbyt szeroko upowszechnione.

Pomimo upływu kilkudziesięciu lat od uchwalenia konwencji haskiej i blisko trzydziestu lat obowiązywania w naszym państwie w chwili podejmowania niniejszych badań w Polsce na jej temat opublikowano zaledwie kilka artykułów i nie podejmowano na szerszą skalę analiz naukowych dotyczących jej stosowania³³. Jedynym wyjątkiem było studium wniosków rozstrzygniętych w latach 90. przez sądy z obu okręgów warszawskich³⁴. Obejmowało ono sprawy z kilku pierwszych lat po

org/_layouts/15/treatybodyexternal/TBSearch.aspx?Lang=en&TreatyID=5&DocTypeID=11 [dostęp: 25.03.2021]. W ramach instrumentów z zakresu prawa europejskiego wskazać można choćby art. 11 pkt 2 rozporządzenia 2201/2003.

³¹ W latach 2008–2016 na stronie internetowej Ministerstwa Sprawiedliwości corocznie publikowane były dane statystyczne dotyczące rozmiarów obrotu prawnego Polski z innymi państwami-stronami konwencji haskiej. Zob. *Konwencja haska dot. uprowadzenia dziecka*, <https://Arch-bip.ms.gov.pl/pl/ministerstwo/wspolpraca-miedzynarodowa/konwencja-haska-dot-uprowadzenia-dziecka/> [dostęp: 21.05.2021].

³² Por. N. Lowe, A statistical analysis of reports made in 2008 under the Hague convention of 25 October 1980 on the civil aspects of international child abduction, Part III – National Reports, <https://assets.hcch.net/upload/wop/abduct2011pd08c.pdf> [dostęp: 29.05.2021].

³³ Tymczasem za granicą, zwłaszcza w państwach systemu *common law*, w Niemczech czy Hiszpanii konwencja doczekała się dużej liczby opracowań, badań i analiz. Por. np. bibliografia na stronach Konferencji Haskiej, <https://www.hcch.net/en/publications-and-studies/details4/?pid=6598&dtid=32>, [dostęp: 29.05.2021].

³⁴ W. Skierkowska, *Uprowadzenie dziecka za granicę (na podstawie akt sądowych)*, „Jurysta” 1999, nr 4, s. 3. Wyniki badań przeprowadzonych przez E. Holewińską-Łapińską pod auspicjami Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości zostały opracowane w postaci raportu: E. Holewińska-Łapińska, *Konwencja haska dotycząca cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę a przepisy polskiego prawa*, Warszawa 1999.

wejściu w życie traktatu w Polsce i to tylko w ograniczonym geograficznie zakresie. Poza wskazaną publikacją wyników badań akt sądowych w doktrynie polskiej problematyka stosowania konwencji została w owym czasie podjęta zaledwie przez kilku autorów³⁵ (jednakże bez analiz empirycznych).

Z czasem zwiększyła się liczba prac naukowych poświęconych tej tematyce. Pod auspicjami Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości opublikowano także raport z badań przeprowadzonych po nowelizacji trybu procedowania konwencji³⁶. Większość pozostałych opracowań ma jednak raczej charakter cząstkowy, ograniczony do pewnych aspektów wykładni konwencji haskiej w Polsce i za granicą, interakcji z prawem Unii Europejskiej i orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej, a także innych sądów oraz trybunałów.

W skali świata zasięg stosowania konwencji haskiej jest coraz większy. Obecnie stronami tej umowy międzynarodowej jest 101 państw³⁷, w tym wszystkie państwa członkowskie Rady Europy i Unii Europejskiej. Konwencja haska jest instrumentem prawnym, po który coraz częściej sięgają Polacy. Wzrost liczby rozwodów, a także rozstań w przypadku związków niesformalizowanych oraz większa mobilność obywatele polskich powodują określone skutki dla dzieci, w tym problemy dotyczące pieczy i odwiedzin nie tylko w wymiarze krajowym, ale i transgranicznym. Według danych statystycznych Ministerstwa Sprawiedliwości w 2014 r. po raz pierwszy w historii

³⁵ Najpełniejszym przedstawieniem założeń i wykładni konwencji pozostaje opracowanie autorstwa L. Kuziaka, zajmującego się tą problematyką wieloletniego pracownika MS. Zob. L. Kuziak, *Konwencja dotycząca...*, *op. cit.* Ponadto opublikowanych zostało kilka artykułów tego i innych autorów w różnego typu periodykach i rozdziałów w publikacjach książkowych, np.: J. Ciszewski, *Konwencja dotycząca cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę*, „Przegląd Sądowy” 1994, nr 2, s. 26; W. Skierkowska, *Urowadzenie...*, *op. cit.*; E. Holewińska-Łapińska, *Urowadzenie dziecka za granicę a „prawo do opieki” w prawie polskim*, „Jurysta” 1999, nr 10–11, s. 30–35; J. Wierciński, *Poważne ryzyko szkody fizycznej lub psychicznej i sytuacja nie do zniesienia. Cywilnoprawne aspekty uprowadzenia dziecka za granicę*, „Studia Prawa Prywatnego” 2010, nr 3, s. 49; M. Radwan, *Wybrane zagadnienia postępowania wywołanego przez bezprawne uprowadzenie lub zatrzymanie dziecka w innym państwie członkowskim*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2011, nr 2, s. 17; S. Hambura, J. Sandorski, *Urowadzenie dziecka za granicę według Konwencji haskiej z 1980 roku oraz rozwiązań Unii Europejskiej*, [w:] S. Godek, D. Makiła, M. Wilczek-Karczewska (red.), *W kręgu nowożytnej i najnowszej historii ustroju Polski. Księga dedykowana Profesorowi Marianowi Kallasowi*, Warszawa 2010, s. 837–855.

³⁶ M. Białecki, *Orzekanie w sprawach o wydanie dziecka w trybie Konwencji dotyczącej cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę sporządzona w Hadze w dniu 25 października 1980 r.*, Warszawa 2021, https://iws.gov.pl/wp-content/uploads/2021/04/IWS_Bialecki-M._Orzekanie-w-sprawach-o-wydanie-dziecka-w-trybie-Konwencji.pdf [dostęp: 21.05.2021].

³⁷ Stan na dzień 30.05.2021 r.: *Status table*, <https://www.hcch.net/en/instruments/conventions/status-table/?cid=24> [dostęp: 29.05.2021].

liczba wniosków złożonych na podstawie konwencji kierowanych z Polski przekroczyła liczbę tych, które napłynęły do naszego państwa³⁸.

Podjęcie badań dotyczących wskazanej tematyki uzasadnione więc było brakiem kompleksowej oceny stosowania w Polsce konwencji haskiej o cywilnych aspektach uprowadzenia dziecka za granicę. Zmiana trybu procedowania wniosków kierowanych do Polski w trybie tego traktatu wprowadzona wspomnianą już ustawą z 2018 r. nadała pracom z jednej strony walor nieco historyczny, z drugiej – pozwoliła na podjęcie próby szerszej analizy stosowania konwencji oraz oceny ewolucji przyjętych rozwiązań.

Upływ czasu od przystąpienia Polski do konwencji haskiej, przyjmowanie innych umów międzynarodowych kształtujących prawną ochronę małoletnich i ich rodziców, przeobrażenia trybu rozstrzygania spraw oraz rosnąca liczba wniosków wniesionych na jej podstawie – uzasadniały podjęcie badań. Ich celem jest nie tylko poznanie skutków zmian zachodzących od strony organizacyjnej i formalnej w stosowaniu traktatu, ale także poszukiwanie odpowiedzi na pytania związane z wykładnią konwencji oraz sposobem ochrony dziecka i jego relacji rodzinnych w praktyce polskiego sądownictwa.

1.3. CEL BADAŃ AKTOWYCH SPRAW HASKICH ROZSTRZYGANYCH W POLSKICH SĄDACH

Zakładany cel poznawczy przeprowadzanej analizy związany był z uzyskaniem jak najpełniejszej wiedzy na temat funkcjonowania teoretycznych założeń konwencji w praktyce stosowania tego traktatu w Polsce. Potrzebna była ewaluacja nie tylko statystyczna i ilościowa (bo takiej okresowo dokonuje Konferencja Haska), ale i jakościowa. Chodziło o ocenę wpływu ewolucji przyjętych przez Konferencję Haską ram organizacyjnych i środków pomocniczych związanych z konwencją, aktów prawnych przyjętych pod auspicjami innych organizacji międzynarodowych, w tym Unii Europejskiej oraz rozstrzygnięć funkcjonujących w ich ramach sądów i trybunałów.

Jednym z celów podjęcia prac badawczych było dokonanie oceny stopnia recepcji i implementacji w toku stosowania konwencji w polskim porządku prawnym środków wypracowanych przez Konferencję Haską i inne ośrodki prawotwórcze

³⁸ W 2014 r. Minister Sprawiedliwości RP przyjął jako organ centralny 64 wnioski w trybie konwencji haskiej z zagranicy i przekazał za granicę 104 wnioski wniesione w Polsce. Zob. *Konwencja haska dot. uprowadzenia dziecka...*, *op. cit.*

potencjalnie zwiększających ochronę relacji rodzinnoprawnych dziecka i jego rodziców/opiekunów.

Całokształt prac miał charakter deskryptywny, z założenia mający prowadzić do udzielenia odpowiedzi na szereg pytań szczegółowych. Na wstępie przyjęto pewne wyjściowe hipotezy badawcze, które poddano weryfikacji w ramach podejmowanych badań. Przede wszystkim podejrzewano, że interpretacja i stosowanie konwencji odbywały się przez wiele lat bez znaczącego wykorzystania dorobku Konferencji Haskiej oraz że sądy, rozpatrując sprawy transgraniczne, w niewielkim stopniu nawiązywały do prawa międzynarodowego innego niż sama konwencja. Poddano także w wątpliwość, czy małoletni w większości wypadków byli faktycznie obecni w procedurach.

Poszczególne zagadnienia badawcze stanowiące przedmiot opracowania dotyczyły niżej wymienionych obszarów.

W zakresie informacji ogólnych na temat stosowania konwencji poszukiwano odpowiedzi po pierwsze na pytanie, jak na tle danych statystycznych publikowanych przez Konferencję Haską (dotyczących wielkości obrotu prawnego pomiędzy poszczególnymi państwami–stronami, wnioskodawców, uczestników postępowań i małoletnich) wypada analiza postępowań toczących się w Polsce. Po drugie, czy w sprawach rozpatrywanych przed sądami polskimi widoczne są podobne problemy oraz luki i mankamenty, na jakie zwraca uwagę Konferencja Haska. Po trzecie, jakie inne wiążące akty prawa międzynarodowego mogą wpływać na wykładnię konwencji haskiej w Polsce i czy wpływ ten jest widoczny w uzasadnieniach postanowień wydawanych w trybie konwencji.

Odnosnie do przebiegu postępowania i trybu rozpatrywania spraw haskich w Polsce przedmiotem zainteresowania objęte było po pierwsze, jak w kontekście propozycji organizacyjnych Konferencji Haskiej dotyczących usprawniania procedur i zwiększenia zakresu ochrony dobra małoletnich wygląda proces ich ewentualnej recepcji w Polsce zarówno przed, jak i po nowelizacji z 2018 r. Po drugie rozważano, jakie organy mogą wziąć udział w postępowaniu i w jaki sposób mogą oddziaływać na realizację jego założeń. Po trzecie zbadano, w jakim stopniu przy stosowaniu konwencji dąży się do współrealizacji zasad wyrażonych w innych traktatach dotyczących dzieci, zwłaszcza Konwencji o prawach dziecka w zakresie poszanowania dobra dziecka czy jego prawa do partycypacji. Po czwarte zwrócono uwagę na to, czy w rozstrzyganiu spraw haskich stosuje się mediację lub inne formy polubownego rozwiązywania sporu i jaki jest zakres wypracowywanych w ten sposób porozumień.

Konstrukcja zbierania i analizy materiału badawczego, przyjęte strategie badawcze oraz praktyki ich gromadzenia metodologicznie uplasowały podjęte prace w nurcie podejścia pragmatycznego w naukach społecznych³⁹. Zgodnie z postulatem badań integracyjnych, ugruntowanym w metodologii badań nad prawem rodzinnym⁴⁰, praca obejmuje zarówno badania skierowane na ocenę skuteczności norm prawnych, jak i analizę założeń aksjologicznych przyjmowanych w toku wykładni konwencji.

1.4. KONCEPCJA BADAŃ I ICH ZAŁOŻENIA METODOLOGICZNE

W opracowaniu zastosowano typowe dla prac prawniczych metody formalno-dogmatyczną i prawno-porównawczą z uwzględnieniem analizy międzynarodowych aktów prawnych oraz orzecznictwa Europejskiego Trybunału Praw Człowieka i Trybunału Sprawiedliwości Unii Europejskiej. Poza interpretacją tekstów prawnych badane były kwestie związane z organizacją przepływu wniosków konwencyjnych oraz działań formalnoprawnych podjętych w celu zwiększenia efektywności stosowania konwencji. Za materiał porównawczy posłużyły dane gromadzone przez Konferencję Haską oraz wyniki badań przeprowadzonych przez Instytut Wymiaru Sprawiedliwości⁴¹ po nowelizacji polskiego kodeksu postępowania cywilnego⁴² w zakresie trybu rozpatrywania spraw haskich.

Realizując cele podjętych badań, nie można było ograniczyć się do prawa materialnego czy procesowego, analizy wyłącznie z perspektywy krajowej albo międzynarodowej, dlatego w pracy znajdują się elementy integracyjne (interdyscyplinarne w rozumieniu wewnątrzprawnym)⁴³. Praca odwołuje się bowiem zarówno do międzynarodowego, jak i polskiego prawa prywatnego, prawa procesowego, prawa międzynarodowego publicznego, europejskiego czy międzynarodowego prawa praw człowieka, a w zakresie, w jakim dotyczy zadań niektórych organów państwa, także w niewielkim stopniu do prawa administracyjnego. Nie jest to więc publikacja dotycząca ściśle aspektów prawnoprocesowych. W badaniach były także analizowane

³⁹ M. Zieliński, *Wykładnia prawa. Zasady. Reguły. Wskazówki*, Warszawa 2002, s. 45–46.

⁴⁰ Z. Radwański, *Badania nad prawem rodzinnym*, [w:] Z. Tyszką (red.), *Metodologiczne problemy badań nad rodziną*, Poznań 1980.

⁴¹ M. Białecki, *Orzekanie w sprawach...*, *op. cit.*

⁴² Ustawa z dnia 17 listopada 1964 r. – Kodeks postępowania cywilnego, t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 1805 ze zm.

⁴³ Z. Radwański, *Badania nad prawem...*, s. 87–89.

kwestie związane z wykładnią przesłanek stosowania konwencji, a także niektóre informacje natury socjologicznej, dotyczące głównie charakterystyki podmiotów, których dotyczyły postępowania.

Wszystkie badane aspekty składają się bezpośrednio lub pośrednio na ochronę relacji wewnątrzrodzinnych w toku postępowań haskich, tworząc w multicen-trycznym systemie współczesnego prawa polskiego⁴⁴ prawo rodzinne rozumiane w sposób szeroki jako prawo dotyczące rodziny⁴⁵. Takie podejście daje szansę na lepsze zrozumienie zależności poszczególnych elementów wzorca ochrony i ocenę ich efektywności na kolejnych etapach stosowania konwencji. Koncepcja takiego przedstawienia problematyki i analizy problemów badawczych niesie ze sobą także pewne niebezpieczeństwa, związane choćby z trudnościami wzajemnego zestawienia i przystosowania elementów przynależnych do nauki różnych gałęzi prawa⁴⁶. Analiza zagadnień dokonywana na potrzeby tego typu badań często łączy się także z koniecznością wyboru omawianych kwestii.

Poza typową dla tekstów prawniczych analizą formalno-dogmatyczną i praw-noporównawczą dla osiągnięcia rzeczywistego oglądu omawianych postępowań przeprowadzone zostały badania empiryczne. Zastosowane metody badawcze objęły przeprowadzenie analizy akt oraz wywiadów ankietowych z sędziami, którzy rozstrzy-gali sprawy w trybie haskim przed nowelizacją z 2018 r. Omówienie wyników tych badań jest istotnym elementem publikacji. Materia badawcza ograniczona została do spraw, które toczyły się przed sądami polskimi na podstawie wniosków wpływających do Polski z innych państw.

1.4.1. BADANIA AKTOWE SPRAW HASKICH ROZSTRZYGANÝCH W POLSKICH SĄDACH

Przeprowadzone badania aktowe miały charakter mieszany. Oparte były zarów-no na badaniu danych liczbowych, jak i danych jakościowych jako wzajemnie się

⁴⁴ Por. E. Łętowska, *Multicentryczność współczesnego systemu prawa i jej konsekwencje*, „Państwo i Prawo” 2005, nr 4, s. 3 i nast.; W. Lang, *Wokół „multicentryczności systemu prawa”*, „Państwo i Prawo” 2005, nr 7, s. 95 i nast.

⁴⁵ Por. Z. Ziemiński, *Wieloaspektowość badań nad prawem dotyczącym rodziny*, [w:] Z. Tyszka (red.), *Metodologiczne problemy...*, s. 73–85; Z. Ziemiński, *Szkice z metodologii szczegółowych nauk prawnych*, Warszawa–Poznań 1983, s. 126.

⁴⁶ Por. np. M. Dudzikowa, *Wokół interdyscyplinarności w nauce. Esej krytyczny*, „Rocznik Pedagogiczny” 2008, t. 31, s. 41, za: J. Kusztal, *Dobro dziecka w procesie resocjalizacji. Aspekty pedagogiczne i prawne*, Kraków 2018, s. 221–222.

uzupełniających⁴⁷. W założeniu dane ilościowe miały pozwolić na weryfikację częstotliwości, powtarzalności danych jakościowych⁴⁸. Większość pytań zawartych w kwestionariuszu badawczym miała charakter zamknięty. Jednak, aby umożliwić przeprowadzenie zarówno analizy statystycznej, jak i tekstowej gromadzonych danych, w kwestionariuszu znalazło się także kilka pytań typu otwartego.

Zestaw badanych zagadnień w dużej części wzorowany był na formularzu przyjętym przez Konferencję Haską w 2012 r. na potrzeby ogólnoswiatowego badania spraw wniesionych w trybie konwencji haskiej w 2008 r. Kwestionariusz dotyczył jednak nieco szerszego spektrum zagadnień, ujętego w około 100 pytań, które dotyczyły między innymi szczegółowych informacji o dzieciach objętych wnioskami, wnioskodawcach oraz uczestnikach, przebiegu postępowania, roli poszczególnych organów i instytucji w trakcie procedur związanych ze stosowaniem konwencji, ich rzeczywistego udziału w czynnościach, a także długości kolejnych etapów toczących się spraw.

Jako element badań jakościowych w opracowaniu zaprezentowane zostały także wybrane i zanonimizowane stany faktyczne, co pozwoliło zilustrować niektóre zagadnienia cząstkowe.

1.4.2. WYWIADY ANKIETOWE Z SĘDZIAMI ORZEKAJĄCYMI W SPRAWACH HASKICH

Poza badaniem akt sądowych zastosowano także wywiady ankietowe z sędziami, którzy rozpatrywali sprawy w trybie przewidzianym w konwencji haskiej. Były one przeprowadzone w formie rozmowy lub samodzielnie wypełnianej ankiety, a udział w nich miał charakter dobrowolny. Sędziowie mogli odmówić odpowiedzi na konkretne pytania, z czego znaczna część ankietowanych skorzystała. Nie wszyscy sędziowie, do których adresowane były prośby, zgodzili się na udział w badaniu. Ostatecznie odpowiedzi na pytania udzieliło 41 sędziów (ośmiu mężczyzn i 33 kobiety, w tym polska sędzia łącznikowa w ramach Konferencji Haskiej⁴⁹).

⁴⁷ Por. J.W. Creswell, *Projektowanie badań naukowych. Metody jakościowe, ilościowe i mieszane*, Kraków 2013, s. 37–41.

⁴⁸ *Ibidem*.

⁴⁹ Dodatkowo przeprowadzono także wywiady z dwoma sędziami niemieckimi orzekającymi w sprawach haskich w Niemczech (osoby te pełniły w czasie badań funkcję sędziów łącznikowych) oraz z szefem niemieckiego organu centralnego. Rozmowy odbyły się w trakcie konferencji *Mediacje w międzynarodowych konfliktach dotyczących dzieci*, zorganizowanej w dniach 26–27.10.2017 r.

Dwanaście głównych pytań wywiadu służyło poznaniu opinii sędziów oraz ich oceny teorii i praktyki postępowania w trybie konwencji haskiej (niezależnie od szczegółów konkretnego postępowania prowadzonego przez sędziów). Pytania te dotyczyły kwestii organizacyjnych i proceduralnych trybu rozpatrywania spraw haskich sprzed nowelizacji z 2018 r., problematyki interpretacji traktatu, oceny wpływu rozporządzenia 2201/2003 na przebieg postępowania, a także zastosowania w tych sprawach mediacji. Poruszono również zagadnienie współpracy międzynarodowej w ramach Konferencji Haskiej, co miało na celu poznanie stopnia wiedzy sędziów na temat rozwiązań oraz ułatwień wypracowanych i oferowanych im w ramach tej organizacji. Odpowiedzi zostały zanonimizowane i prezentowane są w pracy zarówno w postaci statystyk, jak i przytoczenia niektórych wypowiedzi. Uzyskany w ten sposób pomocniczy materiał badawczy ma charakter konstruktywistyczny i aktywistyczny. Z powodu ograniczonego zakresu wywiady te nie mogą być uznane za reprezentatywne dla całego środowiska sędziów rodzinnych, pozwoliły jednak na lepsze poznanie perspektywy tych, którzy stosowali konwencję haską oraz na ocenę przydatności prac Konferencji Haskiej dla ich praktyki orzeczniczej.

1.4.3. OPIS PRZEBIEGU PRAC BADAWCZYCH DOTYCZĄCYCH SPRAW HASKICH ROZSTRZYGANÝCH W POLSKICH SĄDACH

Badania zostały rozpoczęte w 2014 r. Zgodnie z ówczesnie przyjętą procedurą wnioski o powroty dzieci za granicę w trybie konwencji haskiej z 1980 r. mogły rozpatrywać wszystkie sądy rodzinne i opiekuńcze w Polsce. Ich właściwość podobnie jak w sprawach wewnątrz krajowych ustalano ze względu na miejsce aktualnego przebywania dzieci, których poszczególne sprawy dotyczyły.

W świetle opublikowanych od 2008 r. danych statystycznych Ministerstwa Sprawiedliwości do końca 2013 r. w trybie konwencji wpłynęło do Polski 437 wniosków. Dostępność informacji o toczących się postępowaniach haskich w określonych datach wpłynęła na decyzję o doborze docelowej grupy badawczej, która ostatecznie objęła sprawy właśnie z lat 2008–2013. Ponadto Ministerstwo Sprawiedliwości na wniosek Konferencji Haskiej przeprowadziło badania spraw, które wpłynęły do Polski

w Warszawie przez Ministerstwa Sprawiedliwości z Polski i Niemiec oraz niemiecką organizację MiKKe.V. Internationales Mediationszentrum für Familienkonflikte und Kindesentführung oraz Bundesministerium der Justiz und für Verbraucherschutz.

w 2008 r. Ich zakres stanowił punkt wyjścia dla kwestionariusza badawczego. Pozwala to na porównanie wyników uzyskanych w ramach projektu dla grupy z okresu pięciu lat stosowania konwencji z badaniami prowadzonymi przez polski organ centralny oraz jego odpowiedniki w innych państwach za 2008 r.

Pierwotny plan zakładał przeprowadzenie badań w Ministerstwie Sprawiedliwości, które działa w imieniu Ministra Sprawiedliwości będącego organem centralnym w rozumieniu konwencji i koordynuje przepływ pism między uczestnikami postępowania oraz swoimi zagranicznymi odpowiednikami. Niestety, z przyczyn organizacyjnych leżących po stronie ministerstwa okazało się to niemożliwe. Ostatecznie udostępniono listę wyłącznie 64 sygnatur spraw rozstrzyganych w różnych sądach w kraju. Spowodowało to konieczność prowadzenia badań empirycznych w terenie.

We wrześniu i październiku 2014 r. przeprowadzona została próba pilotażowa w okręgu poznańskim, która pozwoliła na ustalenie zakresu pytań w kwestionariuszu. Następnie do prezesów wszystkich pozostałych sądów rejonowych, w których utworzono wydziały rodzinne i nieletnich, rozesłano zapytanie (łącznie 235 pism), czy rozstrzygano w nich sprawy w trybie konwencji haskiej, czy wyrażają zgodę na przeprowadzenie badań i czy mogą podać sygnatury rozpatrywanych spraw.

Ostatecznie potwierdzenie prowadzenia spraw w trybie konwencji haskiej i zgodę na badania uzyskano ze 167 sądów w całej Polsce, które łącznie zgłosiły rozpatrzenie w tym trybie 299 spraw z lat 2008–2013, kilkadziesiąt spraw wcześniejszych i kilka spraw z 2014 r. W większości przypadków sądy nie podały, czy były to sygnatury spraw toczących się na podstawie wniosku skierowanego do Polski, czy także sprawy „wychodzące” z Polski do innych państw.

Porównanie danych ministerialnych oraz liczby spraw ujawnionych przez sądy rejonowe wskazuje, że sądy nie podały sygnatur co najmniej 139 spraw, czyli niemal 32% spraw sygnalizowanych przez ministerstwo. Ukazuje to trudność w dotarciu do materiału badawczego z elementem zagranicznym.

Badania aktowe objęły sprawy rozpatrzone w sądach 14 okręgów. Dobór tej próby był początkowo wyznaczony koniecznością przeprowadzenia wspomnianego pilotażu, który objął sprawy z okręgu poznańskiego. Przebadane zostały akta przesłane przez trzy sądy z okręgów: gorzowskiego, konińskiego i gdańskiego. W pierwszej połowie 2015 r. przeprowadzono prace badawcze w dużych okręgach (warszawskim, krakowskim i olsztyńskim), z których zgłoszono większą liczbę spraw. Dalsza realizacja prac badawczych opierała się w przeważającej mierze na losowym doborze sądów w taki sposób, by analizą objąć akta spraw z okręgów należących do wszystkich apelacji w Polsce, przy zachowaniu założenia reprezentatywności wyników. W efekcie materiał

badawczy stanowiły akta z okręgów: poznańskiego, obu okręgów warszawskich, krakowskiego, częściowo gorzowskiego i konińskiego, gdańskiego, szczecińskiego, wrocławskiego, olsztyńskiego, gliwickiego, rzeszowskiego, nowosądeckiego, bielskiego, krośnieńskiego, kaliskiego oraz lubelskiego.

Analizie poddano udostępnione przez sądy akta zawierające przede wszystkim dokumenty pisemne⁵⁰. Grupa docelowa z lat 2008–2013 objęła 141 spraw (zob. tab. 1).

Tabela 1. Liczba spraw poddanych badaniu

Rok	Dane MS	Sprawy ujawnione przez sądy	Sprawy zbadane
2008	70	37	19
2009	87	39	19
2010	53	30	21
2011	79	59	30
2012	76	89	36
2013	72	44	16
Łącznie	437	298	141

W grupie tej znalazło się osiem spraw wniesionych przez wnioskodawcę do sądu aktualnego miejsca pobytu małoletniego, rozstrzyganych bez udziału ministerstwa, a więc nieuwjętych w statystykach ministerialnych⁵¹. Korzystając z udostępnionych przez kilka sądów także spraw starszych⁵², zapoznano się z 40 aktami, które wpłynęły przed 2008 r. Z tej puli do dodatkowego badania zostało zakwalifikowanych 36 spraw. Ze względu na brak możliwości określenia liczby wniosków, które wpłynęły w okresie od dnia wejścia w życie konwencji w stosunku do Polski do końca 2007 r., próba nie może być uznana za reprezentatywną⁵³. Analiza tych spraw miała charakter wyłącznie pomocniczy.

⁵⁰ W części akt znajdowały się zapisy płytowe zarówno materiałów dowodowych, jak i przebiegu niektórych posiedzeń (zwłaszcza w sądach II instancji), nie podlegały one jednak analizie. Decydowały o tym warunki lokalowe, techniczne i ramy czasowe odbywanych badań.

⁵¹ Zaskoczeniem było np. ustalenie, że wniosek z Bułgarii, pomimo że wpłynął za pośrednictwem polskiego organu centralnego, nie został uwjęty w jego oficjalnych statystykach.

⁵² Zgodnie z § 18 ust. 3 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 5 marca 2004 r. w sprawie przechowywania akt spraw sądowych oraz ich przekazywania do archiwów państwowych lub do zniszczenia, t.j. Dz.U. z 2021 r., poz. 309 akta tych spraw mogły być już potencjalnie przeznaczone do zniszczenia z powodu upływu ponad 10 lat od ich prawomocnego zakończenia.

⁵³ Por. E. Babbie, *Podstawy nauk społecznych*, Warszawa 2013, s. 217; S. Nowak, *Metodologia badań społecznych*, Warszawa 2007, s. 300–303.

W toku prac w 36 przypadkach udostępnione zostały akta, które nie spełniały kryteriów i podlegały odrzuceniu, w tym 23 przypadki dotyczyły docelowej grupy badawczej. Kilka z nich to wnioski wniesione do sądu polskiego dotyczące powrotu dziecka z zagranicy do Polski, pozostałe zaś to sprawy podane omyłkowo, w których nie stosowano konwencji haskiej, nawet jeśli w niektórych z nich były ku temu podstawy.

W części przypadków sprawa w trybie konwencji była tylko jednym z kilku postępowań sądowych dotyczących danej rodziny. W związku z tym obserwowano duży przepływ akt objętych projektem pomiędzy sądami i instancjami. Akta spraw haskich dołączane były jako materiał dowodowy do innych postępowań rodzinnych, które toczyły się często w innych sądach i „wędrowały” wraz z aktami głównymi przez kolejne etapy instancyjne. W niektórych przypadkach powodowało to niemożność zapoznania się w czasie wizyty badawczej ze wszystkimi zgłoszonymi aktami. Dotyczyło to 10 spraw.

Liczba spraw ujawnionych obarczona jest więc stosunkowo wysokim odsetkiem wskazań błędnych, zaś część akt nie była dostępna w trakcie wizyt badawczych i zabrakło możliwości zapoznania się z nimi. Po próbie dotarcia do 173 spraw z ujawnionej docelowej grupy badawczej (58,1% ujawnionych spraw w tej grupie) ostatecznie udało się zbadać 141. Okazało się przy tym, że kilka z nich nie jest objętych statystyką Ministerstwa Sprawiedliwości z powodu braku skierowania wniosku o wydanie dziecka za pośrednictwem organu centralnego.

Jeżeli założyć, że wszystkie wnioski, które wpłynęły do Ministra Sprawiedliwości jako organu centralnego, zostały przesłane do dalszego procedowania w sądach, jak wynika z przedstawionego zestawienia, sądy nie ujawniły w trakcie badań znacznej części rozpatrywanych spraw haskich. Istnieją przesłanki, by przypuszczać, że pojedyncze wnioski nie podlegały rozpatrzeniu w sądzie⁵⁴. Weryfikacja danych ilościowych dotyczących potencjalnych rozbieżności pomiędzy danymi statystycznymi a liczbą wniosków faktycznie przesłanych do dalszego rozpatrzenia przez sądy powszechne nie jest jednak organizacyjnie możliwa bez udziału ministerstwa i prac w jego archiwach.

W 2018 r. znowelizowany został tryb rozpatrywania spraw haskich w Polsce. Ich rozstrzyganie powierzono wybranym 11 sądom okręgowym oraz sądowi apelacyjnemu dla miasta stołecznego Warszawy jako sądowi II instancji. Przywrócono także możliwość wnoszenia w tych sprawach kasacji do Sądu Najwyższego, choć legitymację

⁵⁴ Sugerowały to niektóre wypowiedzi sędziów biorących udział w wywiadach.

czynną uzyskał tylko Prokurator Generalny, Rzecznik Praw Obywatelskich i Rzecznik Praw Dziecka.

Dążąc do możliwości poszerzenia badań o ten nowy obszar, w czerwcu 2020 r. wystosowano wnioski o zgodę na badania akt do prezesów sądów okręgowych, które przejęły rozpatrywanie spraw haskich w nowym trybie. Uzyskano zgodę z sądów w Białymstoku, Gdańsku, Lublinie, Poznaniu, Rzeszowie i Szczecinie.

Na podstawie danych zamieszczonych na stronach internetowych sądów okręgowych oraz informacji przesłanych przez niektóre z nich ustalono, że w nowym trybie rozpatrzono co najmniej 118 wniosków, które wpłynęły od momentu wejścia w życie nowelizacji do końca lipca 2020 r.

W rzeczywistości pandemicznej udało się przeprowadzić zamierzone prace jedynie w nikłym zakresie w Sądzie Okręgowym w Poznaniu. Z kilkunastu spraw objętych zgodą na przeprowadzenie badań w tym sądzie, w czerwcu i lipcu 2020 r. możliwe było zapoznanie się jedynie z sześcioma, z których dwie miały podwójne sygnatury z powodu dwukrotnego wniesienia wniosku. Pozostałe akta bądź były przekazane do innych postępowań tych samych stron, bądź zostały poddane kontroli międzyinstancyjnej. Wynik nie jest satysfakcjonujący i nie może być brany pod uwagę w analizie ilościowej. Dane uzyskane w toku drugiej tury badań mogą jedynie służyć w zakresie badania jakościowego, ewentualnego studium przypadków i to także w ograniczonym zakresie. Opublikowane badania znowelizowanego trybu prowadzone pod auspicjami Instytutu Wymiaru Sprawiedliwości ilustrują podobne problemy z dotarciem do szerszej próby badawczej⁵⁵.

Ze statystyk ministerialnych wynika, że w latach 2008–2013 najwięcej spraw wpłynęło z Wielkiej Brytanii, Niemiec i Włoch, dlatego przebadano tak dużo przypadków z tych państw (zob. tab. 2).

Sprawy udostępnione do badań aktowych dotyczyły przede wszystkim przywrócenia pieczy nad dzieckiem. W grupie docelowej z lat 2008–2013 zaledwie pięć dotyczyło realizacji kontaktu z małoletnim w trybie konwencji. W grupie postępowań sprzed 2008 r. tylko jedno dotyczyło realizacji kontaktu z dzieckiem.

⁵⁵ Por. M. Białecki, *Orzekanie w sprawach o wydanie dziecka...*, s. 7–8.

Tabela 2. Liczba spraw, które wpłynęły do sądów polskich z poszczególnych państw i liczba spraw zbadanych

Lp.	Państwo	Grupa docelowa			Sprawy wcześniejsze niż 2008 r.		Po noweli z 2018 r.	Łącznie z danego państwa udostępniono do badania
		Ogółem	W tym z wniosku kierowanego bez udziału MS	Liczba spraw za 2008–2013 podana przez MS	Ogółem	W tym z wniosku kierowanego bez udziału MS		
1	Wielka Brytania	39	3	115	6	0	2	45 (47)
2	Włochy	27	0	73	7	1		33
3	Niemcy	21	1	74	7	1	3	28 (31)
4	Irlandia	17	0	30	0	0		17
5	Francja	8	0	10	5	0		13
6	USA	8	4	21	5	1		13
7	Belgia	3	0	13	0	0		3
8	Dania	3	0	11	0	0		3
9	Austria	2	0	4	0	0		2
10	Holandia	2	0	10	1	0		3
11	Norwegia	2	0	9	1	1		3
12	Portugalia	2	0	3	0	0		2
13	Bułgaria	1	0	0	0	0		1
14	Cypr	1	0	3	0	0		1
15	Grecja	1	0	6	1	0		2
16	Hiszpania	1	0	13	1	0	1	2 (3)
17	Kanada	1	0	7	0	0		1
18	Luksemburg	1	0	1	0	0		1
19	Szwecja	1	0	6	1	0		2
19	Australia	0	0	5	1	0		1
20	Japonia	0	0	0	0	0	1	1
Łącznie zbadanych spraw		141	8	426	36	4		177 (182 licząc razem z aktami po nowelizacji)

Za pośrednictwem Ministerstwa Sprawiedliwości jako organu centralnego wniesiono 132 wnioski w grupie docelowej, a w grupie spraw wcześniejszych – 32. Oznacza to, że sądy ujawniły jako sprawy haskie bez udziału ministerstwa zaledwie osiem spraw w grupie docelowej i cztery w grupie wcześniejszej. Jest to jeden z zaskakujących

wyników, z rozmów prowadzonych w Ministerstwie Sprawiedliwości zarówno przed rozpoczęciem badań, jak i w ich toku, wynikało, że szacunki pracowników w odniesieniu do tego typu spraw były o wiele wyższe.

W grupie docelowej w 101 sprawach w aktach były sygnatury innych spraw sądowych toczących się między tymi samymi stronami w kraju (168 sygnatur). W 123 aktach znajdowały się także informacje o innych niezakończonych sprawach sądowych rodzinnych i karnych bez wskazania sygnatur (w tym 55 w Polsce i 103 za granicą). W 37 przypadkach w czasie rozpatrywania wniosku w trybie konwencji haskiej między rodzicami małoletnich, których dotyczyły postępowania, toczyły się w Polsce sprawy rozwodowe.

W dziewięciu sprawach (w tym jednej ze spraw sprzed 2008 r.) w aktach znajdowały się śladowe informacje na temat postępowań o wydanie dziecka w trybie art. 11 i 42 R2201/2003 po wcześniejszej odmowie wydania dziecka na podstawie art. 13 zd. 1 lit. b KoH. Zazwyczaj ograniczały się one do wzmianek o przesłaniu akt do sądów okręgowych, które rozpatrywały sprawy na podstawie rozporządzenia 2201/2003 i w większości przypadków nie zawierały informacji o rozstrzygnięciach podjętych na podstawie prawa unijnego. Uniemożliwiło to przeprowadzenie kompleksowej analizy tych przypadków i oceny efektywności rozwiązań zawartych w R 2201/2003, potencjalnie modyfikujących stosowanie konwencji. W tym zakresie osiągnięcie jednego z założonych celów badawczych okazało się nie do zrealizowania w toku przyjętej organizacji prac. Potwierdziły się tym samym uwagi innych badaczy dotyczące trudności w dotarciu do akt związanych z postępowaniami transgranicznymi⁵⁶.

1.5. UWAGI PODSUMOWUJĄCE

Pomimo szeroko zakrojonych prac badawczych w niniejszym opracowaniu przedstawiona została tylko część uzyskanych rezultatów⁵⁷. Są to głównie wyniki badań i analizy związane z charakterystyką podmiotów zaangażowanych w sprawę haską (dziecka, wnioskodawcy i uczestnika), funkcjonowaniem i zadaniami organu centralnego, udziałem innych podmiotów i instytucji w postępowaniu oraz z możliwością zastosowania w tych sprawach mediacji lub innych form polubownego rozstrzygnięcia

⁵⁶ Por. A. Frąckowiak-Adamska, A. Guzewicz, Ł. Petelski, *Skuteczność stosowania przez sądy polskie unijnych rozporządzeń: nr 44/2001, nr 2201/2003, nr 864/2007, nr 593/2008 i nr 4/2009*, „Europejski Przegląd Sądowy” 2016, nr 10, s. 4–12.

⁵⁷ Pozostałe kwestie zostaną uwzględnione w innych publikacjach.

sporu. O takim wyborze zdecydował zasób dotychczasowych publikacji na temat stosowania konwencji haskiej w Polsce i stan prac Konferencji Haskiej.

Prezentację wyników przeprowadzonych badań należy poprzedzić jednak przedstawieniem samej konwencji dotyczącej cywilnych aspektów uprowadzenia dziecka za granicę oraz innych instrumentów prawa międzynarodowego mogących znaleźć zastosowanie w przypadku, gdy dziecko znajduje się bezprawnie poza państwem swojego miejsca zwykłego pobytu.